

¹יעקב מצווה לקבורו בארץ. דגשים: אהבת יעקב את ארץ ישראל. כבוד יעקב ליוסף מצד מלכותו (וכן בת שבע לדוד ואליהו לאחזב). יוסף שומע לאביו יעקב.

(כח) ויחי יעקב - שאל תלמיד מתוק - למה אין כאן ס' או פ'? ענה תלמיד - כי זה ממש המשך של סוף ויגש - "וישב ישראל". (כעין זה ברשב"ם). [הוספתי - אם כן למה לא התחילה פרשתינו ב"וישב ישראל"? עונה החזקוני - כדי לסיים בטוב. שאל תלמיד - אם כך היה אפשר לסיים את ויגש בסוף הפרק]. בארץ מצרים שבע עשרה שנה² - מיותר, שהרי כתוב שחי סה"כ 147? בא לומר שהוא 'חי' בזמן הזה (חזקוני). תיאורנו את חייו הטובים - לומד תורה, עם בניו נכדיו ניניו ועם יוסף (כשהיה לו זמן) בלי טרדות של פרנסה.³ ויהי⁴ ימי יעקב שני חייו - השנים שחי. שבע שנים וארבעים ומאת שנה:⁵

(כט) ויקברו⁶ ימי ישראל למות - יעקב הרגיש שהוא נחלש והולך למות, אך הוא לא היה חולה (רמב"ן). ויקרא לבנו ליוסף - דווקא יוסף כי רק הוא יכול להוציא את יעקב. תיאורנו שיוסף עוזב הכל ובא לאביו. ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך - דיבור מכובד למלך. שים נא ידך - שים בבקשה את היד שלך תחת ירכי - מתחת לירך, לשבועה. הדרך זה מקום שקרוב למצווה של ברית המילה.⁷ ועשית עמדי חסד ואמת - חסד של אמת, שאין אחריו תמורה. [לעומת זאת כל חסד רגיל שאנו עושים אנו קצת מרגישים את זה שאנו יכולים לקבל תמורה, ואפילו אם זה מישור שאנו לא מכירים יכול להיות שהוא ישלם לנו על זה, לעומת זאת אדם שנפטר אין שום תמורה].⁸ אל נא תקברני במצרים - כי זו ארץ טמאה, וא"י מכפרת על העוונות. בנוסף חשש יעקב שיעשו ממנו אליל, כי המצרים מאוד העריכו אותו, ושבזכותו הרעב נפסק. (הוסיף תלמיד עוד טעם - להיקבר ליד אבותיו).

(ל) וישכבתי עם אבתי - וכאשר אמות, כשאלך להיות עם אבותי (בגן עדן). וישאיתי במצרים - אני מבקש ממך שתסחב אותי ממצרים. ויקברתני בקברתם - ישר, ואל תקבור אותי במצרים אפילו לקצת זמן (העמ"ד). ויאמר אנכי אעשה כדברך - אני חייב לעשות כדברך גם ללא שבועה (אוה"ח).

(לא) ויאמר השבעה לי - כדי שאם פרעה יאמר שהוא רוצה שאקבר במצרים, שהרי זה כבוד למצרים, או שיבקש שאתה יוסף לא תלך לקבור, שהרי הוא צריך להתעסק בענייני הממלכה (רבינו בחיי), תוכל לומר לו - אני מצטער, נשבעתי לאבא שלי⁹ (רמב"ן). וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה - יעקב השתחוה ליוסף. כבוד למלכות (אבע"ז). [ובזה פיתרון לחלום השני] אך כיוון שלא רצה להשתחוות ממש ליוסף, לכן השתחוה לכיוון השכינה, שהיא בצד ראש המיטה¹⁰. [ע"פ שפ"ח]¹¹

יעקב נותן לאפרים ומנשה חלקים בארץ. דגשים: חשיבותו של יוסף, ואהבת יעקב אותו.

(א) ויהי אחרי הדברים האלה - אחרי שיעקב ביקש להקבר בא"י. ויאמר ליוסף - מי אמר? התורה לא מספרת, כנראה זה

¹ קראתי ותיקנתי מדפי הקר של הרב נחום: מההתחלה עד מט, ז. וכל פרק נ

² סיפור: ר' יעקב ברלין אבא של הנצי"ב עזב את רבנות מיר בגיל 60 ועלה לא"י. לאחר 17 שנה בהיותו על ערש דוי באו רבני ירושלים בראשות הרב שמואל סלנט לבקרו, ונאנחו. אמר להם - שמי יעקב, יעקב אבינו חי 17 שנים במצרים ואני בא"י. נפטר י"ד חשוון תרכ"ח (פרפראות לתורה 223).

³ תשע"ג: [הצדיקים שאלו: פשיטא? ותירצו: חזר ודיבר על יעקב ולא רצה להתחיל בפטירתו].

⁴ הרחבה: רמז - ויהי' = לא. אלו מספר השנים שחי טוב - 14 בבית שם ועבר, 17 במצרים (ריב"א, בעה"ט). רמז נוסף - ויחי = 34. 17 משיוסף נולד, 17 אחרונות (בעה"ט).

⁵ חידה: יעקב אצל יוסף 17 יוסף אצל יעקב 17 [יוסף היה אצל יעקב 17 שנה, יעקב היה אצל יוסף 17 שנה, ובשעת זקנים כותב שכמו שזה פרנס את זה כך זה פרנס את זה].

⁶ חידה: מילה שכתובה שלוש פעמים. 'נא'.

⁷ תשע"ג: [ולא עשו זאת בלחיצת יד, כי זה רק בין שנים באותה רמה, אך כאן יש אב ובן].

⁸ צ"ע: גם כאן יכול יוסף לקבל תמורה מהאחים (ועיין במדרש).

⁹ הרחבה: אפשר להוסיף שיוסף אמר לו - אם תפר את השבועה שלי אני אגלה את השבועה שנשבעתי שלא אגלה שאני יודע יותר שפות ממך.

¹⁰ הרב נחום: כשירד ממיטתו לא השתחוה כשאחוריו למיטה אל הסתובב והשתחוה כשראשו גם לכיוון ראש מיטתו. ובוה מתורץ קושיית תלמיד - אפה נחשב הראש של המיטה?

¹¹ הרב נחום הוסיף שהודה לד' שזיכה אותו בבן וכו' ע"ש. ועיין בדברי הרב יהודה.

לא כל כך משנה. י"א שהיה זה אפרים¹². **הנה אביך חלה** – הבאנו את המדרש¹³ שרק אז אדם היה חולה קודם פטירתו, יעקב ביקש זאת על מנת שהוא יוכל להתכונן, ולברך את בניו. **ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים** – לקיים מצוות ביקור חולים (מדרש, תו"ש) וגם על מנת שיעקב יברכם¹⁴. יוסף עוזב הכל בשביל לבקר את אבא שלו.

(ב) ונגד – מי שאמר. ליעקב ויאמר הנה בנה יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה – ואף שהיה לו מאוד קשה הוא התאמץ בשביל לכבד את יוסף. ואף שהוא בנו – כבוד למלכות. [סיפרנו על אליהו שרץ לפני אחאב ועל בת שבע שהשתחוותה לדוד, להוסיף אצה"מ ב,ד,י"מ, הרב נחום].

(ג) ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי – התגלה אלי. בלוי – היא בית אל. בארץ פנעו ויברך אתי – ראינו בפרק ל"ה את הברכה.

(ד) ויאמר אלי הנני מפרך ויהרבות – שיוולד בנימין. ונתתיה לקהל עמים – אני אתן לך שני ילדים, מי הם? שם למדנו שזה אחד מהבנים ששני בניו יחשבו כאילו הם בניו של יעקב לעניין ירושת הארץ. בפסוק הבא יעקב אבינו יגלה מיהם שני הילדים. ונתתי את הארץ הזאת לנרעה אתריה אחרת – תפוש ל.. עולם – והארץ הזאת תחולק לכל הילדים שלך כולל 'קהל עמים'. כלומר – הקב"ה אמר לי שיהיו לי שני נכדים שהם יחשבו הבנים, ואני יכול להחליט מי הם הנכדים האלו.

(ה) ועתה שני בניה הנולדים לך – שנולדו לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה – לפני שהגעתי למצרים. לי הם – הם נחשבים כמו בנים שלי, ולא כמו נכדים. אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי¹⁵ – כמו שראובן ושמעון מקבלים ירושה – חלק בארץ, כך גם מנשה ואפרים (הגימטריה כמעט אותו דבר, בעה"ט). לעתיד לבא עתיד כל שבט לקבל חלק ונחלה בארץ ישראל. אפרים ומנשה יקבלו כל אחד חלק בנפרד, אמנם הם לא יקבלו חלק גדול יותר משאר השבטים, כי ככל שהשבט יותר גדול הוא מקבל שטח גדול יותר, אבל בכל זאת – כל אחד מקבל את החלק בנפרד, כי הוא נקרא שבט נפרד. כך גם לכל אחד מהם יש נשיא שבט ודגל משל עצמו. [באמת מתאים הדבר שיוסף יקבל שני חלקים, שהרי יעקב אבינו רצה להתחתן רק עם רחל, וא"כ הבכור היה נחשב יוסף, חזקוני]

(ו) ומולדתה אשר הולדת אתריהם – הילדים שאתה עתיד ללדת אחרי מנשה ואפרים, אם יוולדו לך (רש"י ורס"ג). לך יהיו – הם לא יחשבו בני. על שם אחיהם יקראו בנחלתם – הם יהיו חלק מהנחלה של מנשה או של אפרים¹⁶, יקראו על שמם וישכנו בנחלתם.

(ז) חושב יעקב, יוסף בטח לא מבין למה אני מבקש ממנו להתאמץ שיקבור אותי בארץ ישראל, בעוד שאני, כשרחל נפטרה לא התאמצתי לקבור את רחל במערת המכפלה, ואפילו לא בבית לחם. מסביר לו יעקב: ואני בבאי מפדן – כשבאתי לארץ ישראל מפדן ארם. מתה עלי רחל – עלי מבטא שזה ציער אותו יותר מכל (מדרש רבה רות ב'ז'). בארץ פנעו בדרך בעוד כבדת ארץ – מידת דרך, שטח של ארץ – 2000 אמה. לבא אפרתה – להגיע לאפרת. כלומר – מרחק של קילומטר מאפרת¹⁸. ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם – ולמה עשיתי זאת? כי עד שאגיע לארץ היה הגוף נרקב, ביחוד שאני הולך עם כל הצאן. לעומת זאת אותי אפשר לחנוט (רד"ק). ולמה דווקא בדרך, ולא בתוך בית לחם (שפ"ח ברש"י)¹⁹? כדי שכשיצאו לגלות תוכל רחל לראות אותם יוצאים ולהתפלל עליהם, ועל זה נאמר: "מנעי קולך וכו".²⁰

(ח) וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה – ראה דמויות ולא זיהה אותם בגלל זיקנותו (חזקוני, ספורנו).

(ט) ויאמר יוסף אל אבי בני הם²¹ אשר נתן לי אלהים בזה – במצרים (רשב"ם), כך דרכם של צדיקים כשמזכירים את מה שיש להם מודים לד' (אוה"ח). ויאמר קחם נא אלי ואברכם:

(י) ועיני ישראל כבדו מזקן – התקשה לראות מזקנה (המילה כובד היא מילה מושאלת, כמו הולך בכבודות, כי מי שיש לו משהו כבד הוא הולך לאט). לא יוכל לראות – כמעט (רבינו תם). ויגש אתם אליו וישק להם²² ויתבק להם – מאהבתו הגדולה אותם, בזמן הנישוק הם היו על ברכיו כמו שנראה בהמשך²³.

¹² כי אפרים למד אצל יעקב, אבל מנשה היה הממונה על בית יוסף (משכיל לדוד).

¹³ פרקי דר"א נ"ב.

¹⁴ הרחבה: כך ראינו גם אצל יצחק, שלפני פטירתו בירך את בניו. (מדרש).

¹⁵ רחבה: מה מיוחד במנשה ואפרים? שאף שצמחו בין הגויים הם צדיקים כמו ראובן ושמעון (לקח טוב)

¹⁶ תלמידים תשע"ד: שאל תלמיד אהוב – איך יוחלט אם למנשה או לאפרים? תלמידים ענו – אולי לפי מה שהוא יחלים. אולי לפי מה שמנשה ואפרים יחלים. אולי אחד ואחד לזה. אולי הגדלה. ותיקן נוסף – יעקב ידע שלא יוולדו עוד ילדים לכן לא פרם, והסיבה שהזכיר זה כדי שלא להעציב את יוסף.

¹⁷ בגמרא מכאן שאין אשה מתה אלא לבעלה.

¹⁸ הרחבה: הרמב"ן חשב להסביר שזה במקום מסוים וכשהגיע לא"י ראה שזה במקום אחר, וראה שרש"י צדק בפירושו.

¹⁹ לעיין בזה ובאבע"ז.

²⁰ הפעלה: שרנו את השיר (המשך ל"א חשוון)

²¹ ראה העמ"ד המובא באהמ"פ.

²² חידה: מי עוד חיבק לפני שברוך?

²³ הפעלה: לקחתי שני ילדים והושבתי אותם עלי, חיבקתי ונישקתיים.

(יא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף רְאֵה פָנֶיךָ לֹא פָלָתִי – לא העלתי על דעתי. וְהִנֵּה הִרְאָה אֹתִי – הראה לי אֱלֹהִים גַּם אֶת נִרְעֶךָ – ד' זיכה אותי שאתה נשאת בחיים, ולא רק שנשאת בחיים אלא שגם נולדו לך ילדים.

(יב) וַיֵּצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעַם בְּרָכְיוֹ – מעל הברכיים של יעקב. כי בזמן שנישק אותם שם אותם יעקב על הברכיים שלו. ועשה זאת בכדי שיעקב יוכל בצורה יותר נוחה להניח את ידיו עליהם ולברכם (דעת זקנים). וַיִּשְׁתַּחֲוּ – יוסף. לְאֶפְרָיִם – לפניו²⁴. אֶרְצָה – יוסף מודה ליעקב שנתן לו שני חלקים (העמ"ד).

(יג) וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת מְנַשֶּׁה בְּשִׁמְאֵלוֹ מִיְמִין יִשְׂרָאֵל – כי יד ימין היא החשובה, ומנשה הוא הבכור. וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו²⁵.

(יד) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יָמֵינוּ – יעקב הושיט את יד ימין שלו. וַיָּשֶׁת – וישם על ראש אֶפְרַיִם אפילו ש וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת שְׁמָאלוֹ עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שְׂכָל אֶת יָדָיו²⁶ – החליף את ידיו (ר"ח באלו מציאות), פִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר – אפילו שמנשה הבכור (אבע"ז, ריב"א וחזקוני). ולמה לא החליף את מנשה ואפרים אלא את הידים? כי ס"ס מנשה הבכור ורצה לכבודו (חזקוני, רא"ש, ועיין העמ"ד)

(טו) וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף – כי בברכת הבנים יבורך האב (רשב"ם). וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְּהַלְכִי אִבְתִּי לְפָנָיו – שהלכו בדרכיו (כמו "התהלך לפני והיה תמים") אֲבִרְהֶם וַיִּצְחָק הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי – שדואג לכל צרכי כרועה צאן. מַעֲוָדִי – מאז שאני קיים עַד הַיּוֹם הַזֶּה – הזכיר אלוהי אברהם יצחק ויעקב, כמו שאנו מזכירים בתחילת תפילת שמונה עשרה.

(טז) הַמִּלֶּאכָה – צווה את המלאך הַגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע – שמציל אותי מכל הדברים הרעים. מכאן שהיה היה ליעקב מלאך שגאל אותו מכל הצרות. מלאך הוא שליח של ד' לגאול (עיין חזקוני ומפרשים) וַיְבָרֶךְ אֶת הַנְּעָרִים – בכל הברכות²⁷ וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אִבְתִּי אֲבִרְהֶם וַיִּצְחָק – יראו עליהם שהם בני האבות, הם יהיו צדיקים כמו האבות. כשיקראו להם הם יגידו אלו בני אברהם יצחק ויעקב. וַיִּדְּגוּ לְרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ – יפרו וירבו כדגים.²⁸ [למה דווקא כדגים, שלא ישלוט בהם עין הרע].

(יז) וַיֵּרָא יוֹסֵף פִּי נִשִּׁית אָבִיו וַיִּדְּגוּ עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיִּרְעוּ בְּעֵינָיו – ההיפך מ"ויטב בעיניו", לא מצא חן בעיניו, כי הוא חשב שיעקב אבינו התבלבל (רמב"ן). וַיִּתְּמֹךְ יָד אָבִיו – הוא הרים את יד אביו ותמך בה שלא תיפול, לְהַסִּיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה²⁹ – יוסף עשה זאת בעדינות, לראות אם אביו מתנגד, וכשראה שמתנגד אמר – "לא כן אבי..." (העמ"ד).

(יח) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו לֹא כֵן אָבִי – אתה חשבת ששמתי את מנשה בצד שמאל ולכן החלפת, אך לא כן, אני שמתי את מנשה בצד שמאל, ולא היה עליך להחליף. אך להגיד שיעקב טועה, ח"ו (רשב"ם). פִּי זֶה – ששמתי בצד ימין הוא הַבְּכוֹר – יוסף הצביע על מנשה ואמר 'זה'. שִׁים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ:

(יט) וַיִּמָּאֵן אָבִיו – ויסרב אביו, הוא לא הסכים. וַיֹּאמֶר יְדַעְתִּי בְּנִי יְדַעְתִּי – שמנשה בכור. גַּם הוּא יִהְיֶה לָעַם – לשבט גדול. וְגַם הוּא יִגְדֹּל – יהיה חשוב שיצא ממנו גדעון שיעשה נס על ידו לעם ישראל. וְאוֹלָם – אבל (אונקלוס) אֲחִיו הַקָּטָן יִגְדֹּל מִמֶּנּוּ – יהיה יותר חשוב ממנו, ויצא ממנו יהושע שינחיל את הארץ וילמד תורה. וַיִּרְעוּ – ושמו של יהושע, שהוא מזרע אפרים. יִהְיֶה מִלֵּא הַגּוֹיִם – יופץ בכל הגוים, במקרה של שמש בגבעון.

(כ) וַיְבָרְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בָּרַךְ יְבָרֶךְ יִשְׂרָאֵל – כיצד יברכו את ישראל? כן!³⁰ לֵאמֹר יְשׁוּעָה אֱלֹהִים פְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה³¹ – יעקב מברך את מנשה ואפרים שהם יהיו כל כך צדיקים, שכל מי שירצה לברך את בניו שיהיו צדיקים יאמר – "ישמך..." [את הבנות מברכים 'כאמהות' ואת הבנים לא 'כאבות' אלא כאפרים וכמנשה]. וַיִּשָּׂם אֶת אֶפְרַיִם לְפָנֵי מְנַשֶּׁה – שיהיה קודם לו בכל דבר, לדוגמא – בהליכה במדבר ובקרבנות הנשיאים.³²

(כא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הִנֵּה אֲנֹכִי מֵת – עוד מעט. ושמה תחשבו שמה שד' אמר "אני אעלה איתך מצרימה", זה רק עד שאני אמות, ואח"כ לא תשרה השכינה בינכם, אין זה כך (ע"פ אוה"ח) – יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּכֶם – בכל גלות מצרים. וְהָשִׁיב אֲתֶכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם:

(כב) וְאֲנִי נֹתֵתִי לָךְ – בארץ ישראל שְׁכֶם אֶחָד – חלק אחד. עַל אֲחִיךָ – יותר מאחיד, שהרי קיבל אחד למנשה ואחד לאפרים. אֲשֶׁר לְקַחְתִּי – את ארץ ישראל מִיַּד הָאֲמֹרִי – עשיו, שמתנהג כמו האמוריים, שהם מזרע כנען. בְּחֶרֶב וּבְקִשְׁתִּי – בתחבולות.

²⁴ צ"ב: כך פירש הרב נחום, ואני חשבתי לפרש שהוא השתחוה עם הפנים שלו לכיוון הארץ.

²⁵ פתיחה: ביקשתי מכל אלו שלפני לעמוד, ואז אמרתי להם – לכו לצד ימין, הם הלכו לצד ימין שלהם, אמרתי להם – לא לצד ימין שלי... וכך הסברתי למה התורה מרחיבה.

²⁶ תשע"ד: השכיל לעשות ולשנות את ידיו, עשה זאת מתוך מחשבה. פִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר – כלומר – כיצד השכיל לדעת שצריך להחליף את ידיו, הרי לא ראה מי נמצא בכל צד? על זה אומרת התורה – כי מנשה הבכור, כלומר – ברור שיוסף שם את מנשה בצד ימין כי הוא הבכור, ולכן עליו להפוך את ידיו. ובהערה נוסף: הרחבה: להבין את הדבר בתחילה שאלתי – מפשט הפסוק משמע שיד שמאל היא החשובה, שהרי כתוב שבגלל שמנשה הבכור הוא שם עליו יד שמאל. אך הסבר זה הרבה יותר קשה להסברה.

²⁷ צ"ע אם זה הפשט.

²⁸ סיפרתי שלגסי היו דגים שהדגה השריצה המון דגים אז הם מכרו את הגדולים כדי שהדגה והדגים לא יאכלו את הדגים.

²⁹ פתיחה: לקחתי שלושה ילדים יוסף, מנשה ואפרים, ואני הייתי יעקב, וכו'.

³⁰ הוספה: צ"ל בכם? רד"ק – אפרים העיקר. תבי"ע ורמב"ן – כך הכוונה ביוסף.

³¹ פתיחה: שאלתי כל מיני שאלות: מי אבא שלו מברך אותו? מתי בדיוק? גם האמא?

³² חידה: אפה עוד ראינו שהבכור הוא לא החשוב? קין ושת, שם וחם, אברהם ונחור, יצחק, יעקב, אהרן ומשה.

(כ) **מֶאֱשֵׁר שְׁמֶנָה לַחֲמוֹ** – המאכל של אשר יהיה מלא שמן. **וְהוּא יִתֵּן מִעֲדָנֵי מֶלֶךְ** – ויהיו לו מעדנים שמתאימים למלך.

(כא) **נִפְתָּלִי אֵלָה שְׁלֵקָה** – ארצו של נפתלי תוציא פירות במהרה. **הַגֶּתָן אֲמָרִי שָׁפָר** – ועל הפירות המשובחים שלו יודו לד'.

(כב) **בֶּן פֶּתַח יוֹסֵף** – יוסף בעל חן. **בֶּן פֶּתַח עֲלֵי עֵין** – מוצא חן בעיני כל הרואה אותו. **בָּנוֹת** – בנות מצרים. **צִעְדָה עֲלֵי שׁוֹר** – צעדו על החומה לראות את יוסף.

(כג) **וַיִּמְרְרוּהוּ וַרְבוּ** – אחיו מררו את חייו, ורבו איתו. **וַיִּשְׁטְמֵהוּ בְּעֲלֵי חַצִּים** – וישנאו אותו בעלי לשון הרע.

(כד) **וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ** – אך הוא התגבר וישב במקום חזק. **וַיִּפְּזוּ זֶרְעֵי יָדָיו** – על זרועות ידיו היו צמידים מזהב. **מִיַּדִּי אֲבִיר יַעֲקֹב** – מידיי של ד' שהוא החוזק של יעקב. **מִשָּׁם רָעָה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל** – מהמקום החזק הזה הוא מלך על ישראל.

(כה) **מֶאֵל אֲבִיךָ** – לכל זה הגעת בזכות ד'. **וַיַּעֲזֹרְךָ** – והוא יעזור לך. **וְאֵת שִׁדִּי** – אתה עם ד'. **וַיִּבְרָכְךָ** – והוא יברך אותך. **בְּרִכַּת שְׁמַיִם מְעַל** – טל ומטר. **בְּרִכַּת תְּהוֹם** – **רִבְצַת תַּחַת** – מעיינות שבאים מהתהום. **בְּרִכַּת שְׁדִים וְרִמָּם** – הנשים ילדו ויהיה להם הרבה חלב.

(כו) **בְּרִכַּת אֲבִיךָ** – הברכות שד' ברך אותי. **גָּבְרִי עַל בְּרִכַּת הַזֶּרֶם** – הם יותר מהברכות שברך את אבותי. **עַד תֵּאָנוֹת גִּבְעַת עוֹלָם** – כי התברכתי שהארץ תהיה עד סוף העולם. **תִּהְיֶינִי לְרֹאשׁ יוֹסֵף** – ברכות אלו יהיו ליוסף. **וְלִקְדָּד נָזִיר אֲחִיו** – ולראש של יוסף שפרש מאחיו.

(כז) **בְּנִימִין זָאב יִשְׂרָאֵל** – רמז על שאול שניצח במלחמות. **בְּבֶקֶר יֹאכֵל עַד** – בתחילת המלכות שאול יאכל את כל השלל. **וְלַעֲרֹב יִחְלַק שָׁלָל** – ובגלות – בימי מרדכי ואסתר – יחלק שלל.

(ג) **רְאוּבוֹן בְּכִרִי אֲמָה פָּחִי וְרֹאשִׁית אוֹנִי** – הכח הראשון שלי, אתה נולדת ראשון. **יִתֵּר שְׂאֵת** – ומגיע לך יתרון הכהונה (נשיאת כפים). **יִתֵּר עַז** – יתרון המלכות. כי הבכור צריך להיות כהן ומלך.

(ד) **פָּחַז פָּמִים** – בגלל המהירות כמו מים. **אַל תוֹתֵר** – אתה לא תקבל את היתרונות. **כִּי עֲלִית מִשְׁפָּכִי אֲבִיךָ** – כי לקחת את המיטה של אביך. (ראובן סבר שמן הראוי שיעקב יהיה עם לאה יותר מאשר עם בלהה ולכן העביר את המיטה). **אֲזַ חֲלַלְתָּ יִצְעָרִי עֲלָה** – בזה חיללת את מה שעולה על מיטתי (השכינה). המיטה של יעקב קדושה מאוד, כשראובן משנה את המיטה הוא מתייחס אליה כאילו זה מיטה של חול ולא מיטה קדושה.

יעקב אבינו שאוהב מאוד את ראובן רוצה לתקן את החטא שלו, ולכן הוא מדבר איתו על הדבר הזה. זה לא שהוא לא בירך את ראובן, הוא בירך אותו אח"כ יחד עם כולם כמו שנלמד אח"כ. [לעומת זאת בשאר האחים הוא לא מצא שום חטא שהוא צריך לתקן אצלם].

(ה) **שְׁמֵעוֹן וְלוֹי אֲחִים** – שותפים וקרובים. כל השבטים היו אחים אחד של השני, אך הם היו 'אחים' באופן מיוחד. **כָּלִי תָמַס** – כלים גזולים (מעשיו). **מִקְרִיתֵיהֶם** – כלי המלחמה שלהם. השימוש המופרז שלהם בכלי מלחמה אינו מתאים לבני ישראל.

(ו) **בְּסֻדָּם** – בהתכנסותם **אַל תִּבָּא נִפְשִׁי** – לא יזכר שמי (אצל זמרי בן סלוא שהיה נשיא בית אב לשמעוני (סיפרנו)) **בְּקִהְלָם** – בהתאספותם **אַל תִּחַד כְּבֹדִי** – לא יתייחד שמי (אצל קורח – ויקח קורח בן יצהר בן קהת בין לוי). **כִּי־בָאֶפֶם** – על זה שבכעסם. **הָרְגוּ אִישׁ – הָרְגוּ אֶת שְׂכֵם. וַיִּבְרָצֻם עֲקָרוּ שׁוֹר** – והם רצו לעקור את יוסף שנקרא שור (כמו שבירך משה את יוסף – "בכור שורו הדר לו").

(ז) **אָרוּר אֶפֶם** – מקולל הכעס שלהם. יעקב לא מקלל אותם ח"ו, אלא הוא רוצה לתקן אותם, ולכן הוא מקלל את המידה השלילית שלהם. **כִּי עַז** – כי הוא חזק מידי. **וַעֲבַרְתָּם כִּי קִשְׁתָּה** – וכעסם כי הוא חזק. מה הפתרון? **אֲחֻלְקָם בִּינְעָלָב** – אחלק אותם בארץ ישראל. **וְאֶפֶס בִּישְׂרָאֵל** – כנ"ל. הערים של שמעון מפוזרות בין ערי יהודה³⁷, לוי נמצא בכל ערי הארץ – יש לו 48 ערים (יב"ע, אבע"ז, רבנו בחיי). וכל הכעס יהיה במינון נמוך, בצורה טובה וראויה (מלבי"ם, כלי יקר, העמ"ד).

(ח) **יְהוּדָה** – שמע יהודה מה שיעקב מוכיח את אחיו וחשש שיוכיח גם אותו על תמר. התבייש והלך לאחוריו. אמר לו יעקב: **אֲמָה יוֹדוּךָ אֲחִיךָ** – ימנו אותך למלך, חזקוני [יהודוך מלשון הוד מלכות, בראשית רבה, רשב"ם]. **יָדָה בְּעֶרְףְּ אֲבִיךָ** – תנצח את אויבך, הם יברחו ותכה אותם בעורף. **יִשְׁתַּחֲוּ לָךְ בְּנֵי אֲבִיךָ** – ולא אמך (כמו אצל יצחק), כדי לכלול את כל האחים. בכך תהיה השליט בעם שלך, וגם שולט על האומות האחרות (העמ"ד).

(ט) **גִּיר אַרְיֵה יְהוּדָה** – יצא מיהודה דוד המלך, שבתקופת שאול היה כמו גור (שגם כששאול היה המלך דוד היה המוציא והמביא של עם ישראל, שמואל ב' ה'ב'), וכשנהיה למלך היה כמו אריה. **מִטְרָף בְּנֵי** – מהחשד שחשדתי שהרגת את יוסף (עליו נאמר "טרוף טרף"). **עֲלִיתָ** – הסתלקת, ניצלת, כי כשאמרת "מה בצע כי נהרגינו", התברר שניסית להצילו. **כָּרַע רַבִּיץ** – ישב שכב. **כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא** – כמו אריה וכמו לביאה. **מִי יִקְיָמֵנוּ** – מי יעזר להקים אותנו. האריה לא צריך אפילו לאיים, הוא יכול לשכב בנחת ויפחדו ממנו – בתקופת שלמה המלך, שהיו איש תחת גפנו ותחת תאנתו.

³⁶ צ"ע: מה זה 'כִּי'?

³⁷ מקור שזה הכונה ועיין רש"י.

(י) **לא יסור שִׁבְט מִיְהוּדָה** – הנשיאים משבט יהודה (מכים בשבט³⁸), וגם בגלות שאין מלוכה ראשי הערים היו מיהודה. ומִחֻקֶּק מִבֵּין רִגְלָיו – לא יסורו תלמידי החכמים³⁹. **עַד כִּי יָבֹא שִׁילּוֹ** – המשיח [יבא שילה בגימ' משיח]. **וְלֹא יִקְהַת עַמִּים** – ולמלך המשיח יתאספו כל העמים.

(יא) **אֶסְרִי לִגְפֹן עֵירוֹ** – מכאן מתחילה ברכת הארץ: יקשור בשביל⁴⁰ הגפן עֵיר שהוא חמור צעיר, הגפן תהיה מלאה בכל כך הרבה ענבים שעיר יוכל לסחוב ענף גפן אחד בלבד. **וְלִשְׂרָקָה** – ובשביל זמורה, ענף גפן **בְּנֵי אֲתָנּוֹ** – יקשור את בן האתון. **כַּבֵּס בֵּינָן לִבָּשׁוֹ** – יהיה לו כ"כ הרבה יין כמו מים, שיכול היה לכבס בגדיו ביין במקום במים (לא שבאמת כיבסו). **וּבְדָם עֲנָבִים סוּתוֹ** – ובמִיץ הענבים יכבס בגדו.

(יב) **תְּחַלִּילִי עֵינַיִם מֵיָיִן** – העיניים יהיו אדומות משתיה מרובה של יין, שמגיעה משפע היין שיהיה בארץ יהודה. **וּלְכֹן שְׂנַיִם מִחֶלֶב** – והשיניים יהיו לבנות מחלב, משפע החלב שיהיה לבהמות, כיוון שיהיה להם מרעה רב.

(יג) **זְבוּלָן לְחוּף יָמִים יִשְׁפֹךְ** – יגור ליד החוף. **וְהוּא – וּזְבוּלֹן יִגּוֹר לְחוּף** – ליד חוף **אֲנִיּוֹת** – חוף עמוק, נמל, מתאים לעגינת אוניות (רשב"א⁴¹). **וְיִרְקָתוֹ – סוֹף הַגְּבוּל עַל צִידוֹן** – הגבול שלו יגיע עד צידון, לנחלת אשר. שם בצידון יש סחורה רבה (רד"ק, רשב"ם).

ברכת זבולון היא ברכה שיהיה סוחר. יכול להיות שזבולון עצמו לא עסק במסחר אלא כל הזמן למד תורה, אך יעקב הצליח לראות על זבולון שמתאים לבניו לעסוק במסחר. דיברנו על זה שלא יכול להיות שכל עם ישראל ילמד, כי צריך בגדים ואוכל וכו'. ישנו שבט מיוחד ללימוד תורה – שבט לוי, ובנוסף מכל שבט יש כאלו שלומדים תורה. אך כל השאר עובדים וקובעים עיתים לתורה.

(יד) **יִשְׁשַׁכַּר חֲמֹר גָּרָם** – חמור חזק, עם עצמות חזקות. **רִבִּץ בֵּין הַמִּשְׁפָּטִים** – ישן בלילה בין הערים, בשטח, לקראת המשך מלאכתו. אין לחמור בית מיוחד לישון, הוא בא לעבוד. כך ת"ח מכתתים רגליהם מעיר לעיר ללמוד ואינם לנים בבתיהם (משכיל לדוד).

(טו) **וַיֵּרָא מִנְּהָה כִּי טוֹב – יִשְׁשַׁכַּר רֹאה אֶת הָאָרֶץ** (מקום שמונחים ונמצאים בו) שהיא טובה. **וְאֵת הָאָרֶץ כִּי נְעֻמָּה** – מוציאה פירות נעימים וטובים, והוא רואה שאין לו הרבה מה לעבוד ולכן... (רש"י כפשוטו) **וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל** – הוא מוריד את כתיפו על מנת לסחוב [הדגשנו שלסבול זה לא סבל, אלא כמו סָבַל. סוחב]. יששכר סוחב עליו את המאמץ של לימוד בלי לאכול מספיק ובלי לישון מספיק, כמה שיותר ללמוד תורה. **וַיְהִי לָמָס עֶבֶד** – והוא נהיה כמו עבד של עם ישראל, שהוא מלמד אותם הרבה תורה. דיברנו על 'עמל תורה', וכמה מתוק זה לעמול ולהתאמץ.⁴² [הזכרנו את המדרש על ההסכם בין יששכר וזבולון, שמסיבה זו זכה זבולון להיות לפני יששכר, כי בזכותו יכול יששכר ללמוד, רבינו בחיי].

(טז) **דָּן יָדִין עַמּוֹ** – ממנו יצא שמשון שישפוט את האויבים שנלחמים נגד עמו, ויעניש אותם. סיפרנו קצת על שמשון הגיבור. **כָּאֵחֶד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל** – והוא יעשה זאת כמו המיוחד שבשבטי ישראל – יהודה (כמו שדוד נלחם בגוליית בפלישתי כן יעשה שמשון, הרא"ם).

(יז) **יְהִי דָן נֶחֱשׁ – שמשון פעל יחידי בדומה לנחש שמנצח גדולים ממנו. עָלִי דָרָךְ שְׁפִיפֹן עָלִי אֶרֶץ** – שמשון יהיה כמו נחש על הדרך [הזכרנו את המושג "מילים נרדפות". 'שפיפון' מלשון 'הוא ישובך ראש' **הַנֶּשֶׁף עֲקָבִי סוֹס וַיַּפֵּל רִכְבּוֹ אַחֲרָיו** – שכשהנחש מכיש את הסוס בעקבו הסוס נבהל וקופץ לאחור, ואז רוכבו נופל, ובכך פוגע באדם אף בלי לגעת בו. כך עשה שמשון בהפילו את הבניין עליו היו 3000 איש. [הרחבנו בסיפור זה].

(יח) **לִישׁוּעָתָה קוִיָּתִי ה'** – לישועה שלך (שתציל אותי) אני מקווה ומצפה. כך התפלל שמשון אחרי שכוחו נחלש וביקש שד' ייתן לו עוד פעם אחת אחרונה לנקום בפלישתים. יעקב כבר עכשיו חוזה את הדבר הזה ומזכיר את תפילתו של שמשון⁴³.

כבר לפני שהתחלנו ללמוד את הברכות שיעקב ברח את יוסף, נזכרנו בייחוס המיוחד של יעקב ליוסף ונתינת החלק הכפול בארץ לבני יוסף. א"כ מתבקש הדבר שהברכות ליוסף יהיו מיוחדות מכל בן. ואכן זכה יוסף לברכות שד' ברח את האבות: "תהיין לראש יוסף..."

(יט) **גָּד גְּדוֹד יְגוֹדֵנוּ** – גדודים של צבא ילכו מגד קבוצות קבוצות [בתקופת יהושע, שיצאו חלוצים לכבוש את הארץ] **וְהוּא יִגְד עֲקֵב** – והגדוד יחזור באותה דרך בה הלך (יחזור על עקיביו) בשלמות [שלא ימות אף אחד במלחמות].

³⁸ מקור? ועיין רש"י. כנ"ל למחוקק.

³⁹ תשע"ד: הסנהדרין הקובעים את החוקים. ואיני יודע מקור לזה. ובעה"ט מביא שאלו ת"ח, ומביא שסנהדרין ות"ח ותורה בגימטריה 612,611.

⁴⁰ כנלע"ד. ובהבנת רש"י נראה שקושר את העיר ליד הגפן ומטעין אותו.

⁴¹ ובדעת זקנים – צממוד ממש לים, כי אם היה קצת רחוק מן הים, היו הסוחרים פורקים את הסחורה במקום אחר שלא יצטרכו לטרוח לסחוב את סחורתם ביבשה.

⁴² הרב נחום הסביר בשונה מרש"י, ולפי הסברו יש כאן משל בשני הפסוקים של החמור, שכשהוא רואה שהארץ מוציאה פירות טובים אז הוא מתאמץ לעבוד, והנמשל: יששכר חזק בגופו ובשכלו, הוא לומד יומם ולילה בלי לישון. והוא רואה את התורה כמה טובה היא, והוא משקיע את עצמו בלימוד תורה, עד שיוצאים פירות טובים – חידושי תורה ותשובות לכל עם ישראל. [משל הגביע].

⁴³ תשע"ד: ומתפלל להצלחתו של שמשון.. וצריך מקור לזה. הסבר נוסף – רק לישועה שלך אני מצפה, לא של אף אחד אחר.

(כ) **מֵאֲשֶׁר שְׁמֵנָה לְחָמוֹ** – המאכל (לחם הכוונה לאוכל) שיבוא מאשר יהיה מלא שמן [כי יהיה לו אדמה מלאת זיתים משובחים]. **וְהוּא יִתֵּן מִעֲדֵנֵי מֶלֶךְ** – יהיו לו מעדנים משובחים שמתאים לתת אותם למלך. וכך בירך את אשר משה רבינו "וטובל בשמן רגלו".⁴⁴ הכלי יקר אומר שממנו הביאו שמן לבית המקדש.

(כא) **נִפְתָּלִי אֵילָה שְׁלֹחָה** – ארצו של נפתלי תוציא פירות במהרה, כמו הריצה של האיילה. **הַגִּתֵּן אֲמָרִי שָׁפָר** – ועל הפירות שלו יגידו דיבורים יפים, כלומר שיברכו את ד' על הפירות הכל כך משובחים.

(כב) **בֶּן פָּרֶת יוֹסֵף** – יוסף בעל חן. **בֶּן פָּרֶת עָלִי עֵין** – מוצא חן בעיני כל הרואה אותו. **בָּנוֹת** – בנות מצרים. **צַעֲדָה עָלִי שׁוֹר** – צעדו על החומה (שור מלשון שורה), כל אחת מהן צעדה לראות את יוסף, כי היה לו חן מיוחד. [הזכרנו שהיו שזרקו עליו תכשיטים מזהב ע"מ שישתכל עליהם, ולא הסתכל].

(כג) **נִימְרָהּוּ וְרָבוֹ** – אחיו מררו את חייו, ורבו איתו.⁴⁵ **וַיִּשְׁטְמֵהוּ בַעֲלֵי הַצִּיָּים** – וישנאו אותו בעלי לשון הרע [הסברנו את הקשר בין לשון הרע לחץ].

(כד) **וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ** – אך הוא התגבר וישב במקום חזק. [קשתו – גם לשון חוזק]. **וַיַּפְזֹז זָרְעֵי יָדָיו** – על ידיו הייתה טבעת זהב שהביא פרעה.⁴⁷ זה מבטא לאיזה דרגה גבוהה הוא הגיע. (ויפוזו – פז, כמו "הנחמדים מזהב ומפז רב"). **מִיַּדִּי אֲבִיר יַעֲקֹב** – וכ"ז נהיה לו מידיו של ד' שהוא החוזק של יעקב. **מִשָּׁם** – מאז (רש"י כפשוטו) **רָעָה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל** – מאז הוא פירנס את יעקב ובניו שהפ העיקר של עם ישראל (אבן במשמעות של הדבר העיקרי).

(כה) **מֵאֵל אֲבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ** – לכל זה הגעת בזכות ד', והוא יעזור לך. **וְאַתָּה שָׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ** – אתה עם ד' (הולך בדרכיו) והוא יברך אותך. **בְּרִכַּת שְׁמֵיךָ מַעַל** – טל ומטר. **בְּרִכַּת תְּהוֹם רִבְעַת תַּחַת** – מעיינות שבאים מהתהום, שרובץ מתחת לאדמה. **בְּרִכַּת שְׂדֵים וְרִתָּם** – לנשים יהיה הרבה חלב,⁴⁸ ויוולדו הרבה ילדים ברחם האם.

(כו) **בְּרִכַּת אֲבִיךָ** – הברכות שד' ברך אותי. **גָּבְרוּ עָלַי בְּרִכַּת הוֹרֵי** – הם יותר מהברכות שברך את אבותי. **עַד תֵּאָנוֹת גִּבְעַת עוֹלָם** – כי התברכתי שהארץ תהיה עד סוף הגבעות של העולם ("ופרצת"), כלומר שהיא תתרחב עוד ועוד בלי גבול (לענ"ד). **תִּהְיֶינָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף** – ברכות אלו יהיו ליוסף. **וַלְקֻדְקֵד נָזִיר אֶחָיו** – ולראש של יוסף, שהוא היה פרוש מאחיו 22 שנה.⁴⁹

(כז) **בְּנִימִין זָאב יִטְרֹף** – בנימין נמשל לזאב שטורף. רמז על שאול שניצח במלחמות. **בְּבֹקֶר יֹאכֵל עֵד** – בתחילת המלכות – זה שאול – יאכל את כל השלל. **וְלַעֲרֹב יַחֲלַק שָׁלָל** – ולאחר תום המלכות, בגלות – בימי מרדכי ואסתר – יחלק שלל.

(כח) **כָּל אֵלָה שְׁבָטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִיִּים עֶשֶׂר** – תלמיד מתוק שאל: **והרי יש גם את מנשה ואפרים? תלמידים ענו: הם היו שבטים רק לעניין הירושה. וכך כותב כאן הספורנו. וְזֹאת אֲשֶׁר דָּבָר לָהֶם אֲבִיהֶם** – מה שסיפרנו, זה מה שאמר להם, ובנוסף: **וַיְבָרֶךְ אוֹתָם** – ברך את כולם (גם את ראובן, שמעון ולוי). **אִישׁ אֲשֶׁר כָּבְרָתּוֹ בְּרַךְ אוֹתָם** – כל אחד התברך במה שעתיד להיות לו. "ברך אותם" ולא 'אותו' – כי לכל אחד היה גם את הברכות של כולם. את כולם בירך ב: פירות משובחים, שפיטה, מסחר, תורה, ילדים, נצחון האויבים וכו' אלא שכל אחד התייחד במשהו מסוים. ובזה מתברר שגם ראובן שמעון ולוי התברכו.⁵⁰

(כט) **וַיֵּצֵאוּ אוֹתָם וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם אֲנִי נֹאסֵף אֶל עַמִּי** – מת, מצטרף ונכנס להיות יחד עם כל המתים. **קָבְרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתַי** – עם אבותי. **אֶל הַמַּעֲרָה** – במערה **אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה עֶפְרוֹן הַחֲתִי**:

(ל) **בַּמַּעֲרָה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא** – בשטח של ממרא. **בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אֲבִרָהָם אֶת הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרוֹן הַחֲתִי לְאַחֲזֹת קֹבֶר**:

(לא) **שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אֲבִרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרָתִי אֵת לָאָה** – בא להראות את חשיבותה של מערת המכפלה. (רמב"ן). בנוסף יעקב חשש שיאמרו להם לא לקבור לכן אומר – אברהם קנה, מאיש חשוב, בשביל קבר, בפני כולם).

⁴⁴ סיפור: במנחות פה: מסופר על אנשי לודקיא מסוריא שהיו צריכים שמן, ושלחו שליח שחיפש בכל הארץ, ורק בהגיעו לנחלת אשר מצא כדי צורכו. והלך לאחד שהיה לו זיתים והוציאה שפחתו בכלי זהב מלא שמן עד שטבל בו ידיו ורגליו, ונתן לו המון זיתים. ע"ש.

⁴⁵ הוספה: אמנם רש"י מביא שזה גם פוטיפר, אך כיוון שהמילה 'רובו' מתייחסת רק לאחים, לכן השמטנו את פוטיפר.

⁴⁶ הוספה: רש"י כותה שלא רבו איתו אלא נעשו מריבים איתו לשון פועל, וכן באונקלוס – נעשו נוקמים.

⁴⁷ צ"ע: לשון זרועי ידיו משמע שזה צמידים, אך רש"י כתב טבעת.

⁴⁸ מקור.

⁴⁹ צ"ע: וכי האחים לא יקבלו? ענו תלמידים – כולם יתפכו להיות כמו שבט יוסף, תהיה אחדות של כל השבטים, ודוק ועיין.

⁵⁰ צ"ע: האם זאת כוונת רש"י, או שבירך אותם זה משהו אחד, וחזן מזה כ"א קיבל ברכה.

(לב) **מִקְנֵה הַשְּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ** – השדה ומה שבו. **מֵאֵת בְּנֵי חֵת:**

(לג) **וַיָּכַל יַעֲקֹב** – ויסיים יעקב. **לְצֹאת אֶת בְּנָיו** – שיקברוהו במערת המכפלה. **וַיָּאֲסֹף רָגְלָיו אֶל הַמָּטָה** – ויכנס רגליו למיטה (עד כה התאמץ מאוד ע"מ לברכם). **וַיָּגֹעַ** – וימות. **וַיָּאֲסֹף אֶל עַמּוּי.**

(א) **וַיַּפֵּל יוֹסֵף עַל פְּנֵי אָבִיו** – על הפנים של אביו, אחר פטירתו. **וַיִּבְכֶּה עָלָיו וַיִּשָּׁק לוֹ** – גם כל האחים בכו על יעקב, אך יוסף במיוחד (כי הוא אחראי על קבורתו, וגם כי היתה ליעקב אהבה מיוחדת ליוסף), ע"פ העמ"ד⁵¹.

(ב) **וַיֵּצֵא יוֹסֵף אֶת עֶבְדָּיו אֶת הָרָפָאִים לַחֲנֹט אֶת אָבִיו** – לסוך את גופו בבשמים במטרה לשמור את גופו, ע"מ שישאר עד שיגיעו לא"י. [דיברנו שכל עניין החניטה הוא מתאים למצרים שלא מאמינים בהשאות הנשמה. וכן הזכרנו שיש צדיקים שגופם נשאר ולא מתבלה]⁵². **וַיַּחַנְטוּ הָרָפָאִים אֶת יִשְׂרָאֵל** – אחר שהסברנו שלא מתאים לנו החניטה שאלנו, אם כן למה לחנוט? ילדים תירצו: זה כבוד ליעקב שעושים לו משהו שהוא חשוב בעיני המצרים. ב. כיוון שצריך ללכת דרך ארוכה לא רצו שהגוף ירקב. ג. אומר האוה"ח – ודאי שהגוף לא היה נרקב 53, ואז היו המצרים מאלילים את יעקב.

(ג) **וַיִּמָּלְאוּ לוֹ אֲרָבָעִים יוֹם כִּי כֵן יִמָּלְאוּ יְמֵי הַחַנְטִים** – זה הזמן בדרך כלל שחונטים. **וַיִּכְפּוּ אֹתוֹ מִצָּרִים שְׂבָעִים יוֹם** – כולל 40 הימים של החניטה. אומר החזקוני שכל יום היה צאצא אחר מה 70 שבכה ואולי אף הספיד.

(ד) **וַיַּעֲבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיִּדְבֹּר יוֹסֵף אֶל בֵּית פְּרֹעֶה לְאָמֵר** – ולא דיבר עם פרעה בעצמו, כי היה אבל, ואין לאבל להיכנס לבית המלך בלבוש שק (ספורנו) [דיברנו על אונן]. **אִם נָא** – בבקשה אם **מִצָּאֲתִי חֵן בְּעֵינֶיכֶם דַּבְּרוּ נָא** – דברו עכשיו, יוסף ממחר לעשות רצון אביו. **בְּאֲזְנֵי פְרֹעֶה לְאָמֵר:**

(ה) **אֲבִי הַשְּׂבִיעִנִי** – ואם כן מוכרח אני לעשות כן [על אף שהעדרו של יוסף עלול לפגוע מאוד במצרים, חזקוני]. **לְאָמֵר הִנֵּה אֲנֹכִי מֵת** – אני עומד למות, ואז... **בְּקִבְרִי אֲשֶׁר פָּרִיתִי לִי** – אשר חפרתי. וזה עוד סיבה למה ללכת לקבור את יעקב בא"י – שהרי כבר הכין לו שם קבר. **בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שְׁמָה תִּקְבְּרֵנִי** – מוסיף יוסף: **וְעַתָּה אֲעֵלָה נָא וְאֶקְבְּרָה אֶת אָבִי וְאֲשׁוּבָה** – אל תחשוש שלא אשוב, חזקוני.

(ו) **וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה עֲלֶה וְקַבֵּר אֶת אָבִיךָ כְּאֲשֶׁר הַשְּׂבִיעִנִי** – ורק בגלל שהשביע אותך. סיפרנו את המדרש שכשפרעה מינה את יוסף הוא דיבר איתו בכל השפות, וראה שידוע הכל. ואז יוסף דיבר איתו לשון הקודש ופרעה לא ידע לענות, ואף שיוסף ניסה ללמדו פרעה לא הצליח לקלוט את לשון הקודש, והשביע אותו שלא יגלה שהוא לא יודע. עכשיו בא פרעה ואמר ליוסף – תישאל על השבועה, אמר לו – אם כן אשאל גם על מה שנשבעתי לך שלא אגלה שאינך יודע את לשון הקודש. זה הרתיע את פרעה ואמר לו עלה וקבור (סוטה לג:).

(ז) **וַיַּעַל יוֹסֵף לְקַבֵּר אֶת אָבִיו** – כולם הלכו, אך הוא האחראי, ולכן כתוב קודם "ויעל יוסף". **וַיַּעַל אֹתוֹ כָּל עֶבְדֵי פְרֹעֶה זָקְנֵי בֵיתוֹ** – נ"ל שהכוונה הזקנים שבבית פרעה. **וְכָל זָקְנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם** – הזקנים יותר ידעו להעריך את יעקב.⁵⁴

(ח) **וְכָל בֵּית יוֹסֵף** – השרים וכו', שבבית יוסף (גם הצעירים). **וְאֶחָיו וְבֵית אָבִיו** – כל משפחת אביו. **רַק טַפָּם** – צריך עיון מאיזה גיל. **וְצִאֲנָם וּבָקָרָם עֲזֹבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן** – מי טיפל? השומרים. מי לימד אותם תורה? המלמדים (שמסתבר שהמלמדים לא הולכים לבנין בית המקדש וכ"ש כאן. אמרתי להם שאני מתפטר מלהיות מלמד, כי אפסיד לבנות את בית המקדש) ©

(ט) **וַיַּעַל עַמּוּ גַם רָכָב גַּם פָּרָשִׁים** – לכבוד ולשמירה (רבינו בחיי). **וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כְּבֹד מְאֹד** – הדגשנו כמה המצרים ראו שאין דבר כל כך מיוחד כמו יעקב אבינו.

(י) **וַיָּבֹאוּ עַד גֶּרֶן הָאֶטֶד** – בקעה שגדלים בה אטדים (עצים קוצניים, רבינו בחיי). **אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן** – צמוד לא"י (לא ברור אם בצד המערבי או המזרחי). [שמנו לב שיוסף עושה עיקוף כדי להרבות בכבודו של יעקב שיגיעו עוד ועוד אנשים להלוויה (העמ"ד)] **וַיִּסְפְּדוּ שָׁם** – דיברו על מידותיו הטובות. **מִסְפַּד גָּדוֹל וְכְבֹד מְאֹד** – גם הספדים ארוכים מאוד וגם דברים היוצאים מעומק הלב (העמ"ד) **וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אָבֶל שְׂבַעַת יָמִים** – תיארונו את הפלא העצום הזה שכל המצרים ישנים באוהלים, לא יכולים לחזור הביתה, כי הם מבינים איזה אור גדול הם הפסידו.

(יא) **וַיֵּרָא יוֹשֵׁב הָאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת הָאָבֶל בְּגֶרֶן הָאֶטֶד וַיֹּאמְרוּ אָבֶל כֹּבֵד זֶה לְמִצְרַיִם** – הבאנו את הגמרא שתמחה האם יש גורן באטד? לכן מלמדת אותנו כך: סיפרנו על כך שכל מלכי כנען יצאו להלחם עם בני יעקב כי לא רצו שיקברו את יעקב (כי זה של עשיו / סתם כי שונאים אותם, המפרשים שם). וכשראו את על המיטה, (של יוסף), הבינו כמה גדול הוא יעקב, וחזרו בהם ממה שהתכוונו. יותר מכך – כל המלכים הורידו את כתריהם וישמו מסביב למיטה. **עַל כֵּן קָרָא שְׁמָה אָבֶל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן** – מכאן זה השם שלה.

⁵¹ "ונפשו קשורה בנפשו", ע"ש. וברד"ק הוא התחיל בפני כבודו.

⁵² הוספה: ישנם המון סוגי חניטה. מכניסים את הגוף 70 יום לנתרן וכדומה. עד היום יש כאלו שחונטים, הגופה נשארת שלמה עד היום. החיד"א נשאר שלם. אליהו ואליהו נשארו שלמים.

⁵³ צ"ע: אז למה לא לקח יעקב את רחל למערה?

⁵⁴ ספורנו – הזקנים הכוונה לחכמים, שהם ידעו להעריך את חכמתו לש יעקב אבינו יודע מכל השאר.

(יב) וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּה – קברו אותו לפי מה שציווה. מה ציווה יעקב? שישאו אותו רק הבנים ולא הנכדים שהם נשואים לכנעניות (סוחרים). ולא יוסף כי הוא מלך, ולא לוי כי הוא יסחב את ארון הברית, ובמקומם מנשה ואפרים. יש 12 סוחרים את המיטה 3 מכל כיוון, לפי הדגלים.

(יג) וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו אֶרְצָה כְּנָעַן – נראה שהמצרים חיכו בגורן האטד (העמ"ד)⁵⁵. **וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמִעְרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אֲבִרְהָם אֶת הַשְּׂדֵה לְאַחֲזָת קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתִי עַל פְּנֵי מִמְרָא** – סיפרנו את הסיפור עם עשיו המובא בגמרא.

(יד) וַיָּשֶׁב יוֹסֵף מִצְרָיִמָּה הוּא וְאָחִיו וְכָל הָעֲלִים אִתּוֹ לְקַבֵּר אֶת אָבִיו – בדרך הלך המצרים היו הראשונים ואחריהם בני יעקב כעת התורה מקדימה את בני יעקב למצרים, כי אחרי שהמצרים ראו את הכבוד הגדול שעשו כל מלכי כנען ליעקב אבינו הם הבינו את גדולת יעקב והלכו אחרונים. **אֲחֵרֵי קִבְּרוֹ אֶת אָבִיו:**

(טו) וַיִּרְאוּ אָחִי יוֹסֵף כִּי מָת אֲבִיָּהֶם – ראו בעיני שכלם, הבינו, שיכול להיות שאחר מיתת יעקב יוסף יכול להעניש אותם [כמו שאמר עשיו – "יקרבו ימי אבל אבי"]⁵⁶. סיפרנו שיוסף הלך בדרך חזור לבור אליו נזרק (חזקוני), וכן האחים התיישבו עם יוסף לסעודה, ומשום מה הוא התיישב בנפרד מהם, הם חששו שזה בגלל שהוא כועס עליהם. **וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטָמְנוּ יוֹסֵף** – אולי ישנא אותנו יוסף. **וְהָשֵׁב יֹשִׁיב לָנוּ אֶת – יַחֲזִיר לָנוּ עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אִתּוֹ** – שעשינו לו (כמו "גומל חסדים טובים").

(טז) וַיִּצְוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר – בִּקְשׁוּ מִמִּישָׁהוּ שִׁיבֶקֶשׁ מִמֶּנּוּ (ספורנו).⁵⁶ דיברנו על דילמה שהיתה לאחים: שקר מול מחלוקת. שאלנו מה יותר חמור. ולבסוף הסברנו ששקר כזה הוא בסדר, כי יש לו מטרה מאוד חשובה⁵⁷. **אָבִיָּה צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר:**

(יז) כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּה – בִּבְקֶשָׁה. שָׂא נָא – תסלח (תרים את החטא שלנו) עכשיו (אונקלוס). פֶּשַׁע אֲחֵיָּה וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ וְעַתָּה – עד כאן דבר יעקב, מכאן דבר האחים (ע"י השליחים) שָׂא נָא⁵⁹ לְפֶשַׁע עֲבָדֵי אֱלֹהֵי אָבִיָּה – האחים שהם עבדי ד', ובודאי ד' רוצה שתסלח להם (ע"פ רש"י). וַיִּבְרַךְ יוֹסֵף בְּדִבְרָם אֱלֹוֹ – בכה כי חשדו בו במה שאין בו (תנחומא). כמו שהרב חושד בטעות סתם באחד הילדים, וכמו שכהן הגדול בוכה כשחושדים אותו שהוא צדוקי, העמ"ד⁶⁰). ומדוע הלך לבור? לברך שעשה לי נס. ומדוע לא אכל איתם? כי לא היה מסוגל לשבת בראש, בחי אבא יעקב אביו אמר לו ולא יכל לעשות אחרת, אך עכשיו הוא לא מסוגל לשבת בראש.

(יח) וַיָּלְכוּ גַם אָחִיו – אחרי השליחים גם אחיו הלכו. וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי וַיֹּאמְרוּ הֲנֵנוּ לָךְ לַעֲבָדִים – אמנם שמעו שבכה, אך עדיין חשבו שהוא כועס עליהם, ואולי הוא בוכה כי הוא נזכר בצרות שהיו לו (העמ"ד).

(יט) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֵל תִּירָאוּ – אל תפחדו. כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי – האם אני במקום ד'?! ה' התמיה. ד' הוא דן והוא המחליט.⁶¹

(כ) וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה – מה שאתם עשיתם וחשבתם לעשות לי רע, ד' חשב אותה לטובה. לְמַעַן עֲשֶׂה פִּיּוֹם הַזֶּה – בשביל לעשות את מה שיש היום הזה לְהַחֲיִית עַם רַב:

(כא) וְעַתָּה אֵל תִּירָאוּ – אל תפחדו שאעשה לכם משהו. אֲנֹכִי אֶכְלָל אֶתְכֶם וְאֵת טַפְכֶּם – לא רק שאני רוצה לעשות לכם רע, להיפך, אני רוצה להיטיב לכם. וַיִּנָּחֶם אוֹתָם וַיִּזְכְּרוּ עַל לִבָּם – בלב טמונים הרגשות (הרחבנו), דיבר לליבם שלא יתביישו, יפחדו וכו'.

(כב) וַיָּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים:

(כג) וַיִּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים – בני נינים. גַּם בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה – נינים. יָלְדוּ עַל בְּרָכֵי יוֹסֵף – שהתחנכו אצל יוסף (המשיכו בדרכו ולא למדו מהמצרים). [הזכרנו שלמכיר היה בן בשם גלעד שצאצאיו היו בנות צלפחד (רבנו בחיי)]

(כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו אֲנֹכִי מָת – גם יעקב אמר כן ליוסף. כי כשמת יעקב אין מי שמקבל נבואה, ויש תחושה שאין תקווה ונשאר בגלות. בדומה לזה כשמת יוסף אין מי שידאג להם ויגן עליהם, ולכן חשב יוסף לעצמו, בטח אחי היקרים מפחדים ממנה שיקרה אחרי פטירתו (כנלענ"ד, ועיין בעה"ט).⁶² וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו יִפְקֹד אֶתְכֶם – יזכור אתכם, בסוף השעבוד הארוך במצרים. וְהָעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאֶרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאֲבִרְהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב – ראינו את הפסוקים בהם ד' הבטיח לכל אחד מהאבות.

⁵⁵ תשע"ג: כל המצרים הלכו בחזרה מגורן האטד, ובקבורה עצמה היו רק בני יעקב. אך בהמשך משמע שכולם חזרו.

⁵⁶ תשע"ג: למה לא בעצמם? מתוך אחד ענה: התביישו מפני חטאם. מתוך שני: הוא לא היה מוכן לשמוע אותן, כי הוא כועס עליהם.

⁵⁷ הרב נחום ויתר על זה והסביר שכוונתם הייתה שזה רצונו או שבאמת הוא ציווה אותם.

⁵⁸ חידה: מילה שכתובה 3 פעמים? 'נא'. (מכאן למדו בעלי התוספות שאדם צריך לבקש מחילה ג' פעמים).

⁵⁹ צ"ע: האם פירוש המילה הוא עכשיו, קשה שהרי זה כבר כתוב, ואם פירוש המילה זה בבקשה, קשה שיש ביאור אחר למילים שא נא בפעם הראשונה ובפעם השנייה.

⁶⁰ פתיחה: כתבתי על הלוח בקר טוב לכולם, ביקשתי מילד שאחרי שאצא מהכיתה יסמן איקס על מה שכתבתי, ויחזור ישר למקום, ומילד אחר ביקשתי שיעמוד ליד הלוח. יצאתי וכשחזרתי צעקתי על הילד שעמד ליד הלוח – למה סימנת איקס... זה דוגמא לחושד במה שאין בו.

⁶¹ תשע"ג: גם אם אני ארצה להזיק לכם אני לא אוכל. ראה לדבר: חשבתם לעשות לי רע, וכיוון שד' חשב טוב – היה טוב.

⁶² פתיחה: 3 אנשים הלכו לגוב האריות והיה שם שומר עליהם. אמר השומר – אני צריך ללכת. איך ירגישו?! איזה פחד! כך מרגישים האחים כשיוסף שומר עליהם מפני המצרים שונאי ישראל – נפטר.

(כה) וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – לֹא רֵק אֶת אֲחִיו, אֲלֵא אֶת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עַד מִשֶּׁה רַבִּינוּ. (רבינו בחיי, ולכן הוא גם השביע, כי אין לו יכולת לדעת אם הם יהיו צדיקים). לֹאמֹר כִּאֲשֶׁר פָּקֵד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהִעֲלֶתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה – מִכָּאן.

(כו) וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים וַיַּחְנֹטוּ אֹתוֹ – בַּשְּׁבִיל הַמִּצְרִים חֲנֻטָּה הָיְתָה נַחֲשֶׁבֶת דָּבָר מְכֻבָּד. וַיִּשָּׂם בְּאֵרוֹן בְּמִצְרַיִם – טָמְנוּ אוֹתוֹ בְּאֵרוֹן (אוֹנְקְלוֹס), ע"מ שִׁיְהִיָּה אֲפֹשֶׁר אֲח"כ לְהַעֲלוֹתוֹ לֹא"י (ר' יוֹסֵף בְּכוֹר שׁוֹר).

חזק

חזק

ונתחזק